

Міністерство освіти і науки України
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича
Філологічний університет
кафедра української літератури

Магістерська робота
на тему : «Вивчення творчості Михайла Стельмаха:
шкільна парадигма»

Студентки 6 курсу 601 група
спец. «середня освіта
(українська мова і література)»

Ткач Є.В.

Керівник: канд. філол.н.,
доц. кафедри української літератури Маркуляк Л.В.

національна шкала

Кількість балів: ____ Оцінка ECTS ____

_____ Маркуляк Л.В.

Анотація

Ткач Є.В. Вивчення творчості Михайла Стельмаха: шкільна парадигма – на правах рукопису - Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича Міністерства освіти і науки України, Чернівці, 2023.

У кваліфікаційній роботі розглянуто дослідження, що стосуються вивчення феномену творчості М. Стельмаха в школі, на основі його поезії та прози. Опрацьовано частини поетичних та прозових доробків М. Стельмаха такі як: «Чотири броди», «Велика рідня», «Гуси- лебеді летять», «Кров людська-не водиця», «Мак цвіте» та інші. Подано методичний інструментарій для шкільної парадигми.

Ключові слова: рецепція, аналіз, література, творчість, методика вивчення.

Summary

Tkach E.V. Studying the work of Mykhailo Stelmakh: the school paradigm - on the basis of the manuscript. - Chernivtsi National University named after Yuriy Fedkovich of the Ministry of Education and Science of Ukraine, Chernivtsi, 2023.

The qualifying work examines research related to the study of the phenomenon of M. Stelmakh's work at school, based on his poetry and prose. Parts of M. Stelmakh's poetic and prose works, such as: "Four fords", "Great family", "Geese and swans fly", "Human blood is not water", "Poppy in bloom" and others, were processed. A methodological toolkit for the school paradigm is provided.

Key words: reception, analysis, literature, creativity, study method.

(підпис)

_____ Єлизавета Ткач

Зміст

Вступ	3
Розділ 1. Літературознавча рецепція творчості М. Стельмаха	7
Висновки до першого розділу	15
Розділ 2. Методичні рекомендації щодо вивчення творчості М. Стельмаха в ЗЗСО	16
2.1. Особливості шкільної програми з української літератури (рівень стандарту) в аспекті вивчення творчості М. Стельмаха.....	20
2.2. Ознайомлення учнів з творчістю М. Стельмаха на уроках позакласного читання.....	23
2.2.1. План-конспект уроку	25
2.2.2. План-конспект уроку	30
2.3. Специфіка вивчення індивідуального стилю М. Стельмаха на уроках літератури.....	39
2.4. Методичні зауваги щодо проведення позакласних заходів за творчістю М. Стельмаха	44
Висновки до 2-го розділу.....	55
Висновки	56
Список використаної літератури	57

Вступ

Особистість Михайла Стельмаха – це насамперед симбіоз прозаїка і поета в становленні класичної літератури. Його творчості притаманний химерно вимальований синкретизм етнографічності, як автентичного начала українського менталітету та філософії, бо десь прослідковуємо роздуми над сутністю людини. Дух народності, що притаманний індивідуально-авторській художній системі М. Стельмаха, – провідний, визначальний критерій творчості митця. Про що б не писав М. Стельмах – кожен рядок його словесно-образного мислення спроектований на зображення національно-культурної традиції в усіх її формах буття; відтак письменник вивершує цілісну картину національного світопростору з усіма подробицями. І саме тому творчий доробок Михайла Стельмаха (поезія, проза, драматургія) неодноразово ставала предметом літературознавчої рецепції українських та світових дослідників. Безумовно-це свідчить передусім про майстерність автора. Разом з тим ідіюстиль письменника на сьогодні залишається маловивченим і належно не поцінованим.

У руслі наших роздумів заслуговує на увагу проблема «Вивчення творчості Михайла Стельмаха: шкільна парадигма», яка і стала темою нашої роботи.

Актуальність роботи зумовлена відсутністю в науково-методичному дискурсі осмислення літературної творчості М. Стельмаха та вивчення її у ЗЗСО.

Метою дослідження є вивчення творчості митця в школі . Для реалізації мети ставимо перед собою конкретні завдання:

- дослідити програму з української літератури ;
- розкрити особливості творчості Михайла Стельмаха ;
- проаналізувати конспекти – уроків з теми творчості митця ;
- запропонувати для вивчення «Чотири броди »;

- розкрити актуальність дитячої поезії митця;
- довести необхідність вивчення творчості Михайла Стельмаха .

Об'єктом дослідження слугує поезія та проза М. Стельмаха, зокрема такі його твори : «Чотири броди», «Велика рідня», «Гуси лебеді летять», «Мак цвіте» та інші.

Предметом є методичні особливості вивчення творчості М. Стельмаха у ЗЗСО.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що здійснено спробу комплексно осмислити вивчення творчості М. Стельмаха у ЗЗСО та оприявлено методичний інструментарій для шкільної парадигми.

Практичне значення дослідження. Матеріали наукової роботи можна використати при викладанні української літератури в ЗЗСО, а також при читанні курсу «Методика викладання української літератури в ЗЗСО» у ВВО.

Апробація результатів дослідження. Окремі результати дослідження обговорювалися на студентській науковій онлайн конференції Чернівецького Національного університету імені Юрія Федьковича у 2022 році .

Структура роботи. Наукове дослідження складається зі вступу , двох розділів, поділених на підрозділи , висновків та списку використаних джерел.

Останнє завдання червоною ниткою проходить через усю роботу, адже протягом останніх років в шкільній програмі залишили одиниць твір митця «Гуси, лебеді, летять...». Звичайно, в сучасному українському просторі відбувається зміна мистецького канону. Але твори Михайла Панасовича залишаються такими, якими вони написані у свій час, однак змінюється читацьке ставлення до них, адже як казав Ростислав Семків «письмо автора скінченне – читання добрих текстів вічне»[25, с.1]. Саме в цьому і полягає актуальність нашої роботи, адже за законами

рецептології, твір читають доти, доки можуть розуміти його зміст, навіть із чуждої авторові позиції.

Окрім того, ми вважаємо, що наша робота носить практичний характер, тобто її можна використовувати для вивчення феномену творчої особистості письменника в школі. Адже на літературний процес останнього десятиліття вплинули кардинальні зміни в системі освіти національної школи. Степанишин Б.І. стверджує: «...активізуються естетичні пошуки, утверджується розкутість художнього мислення, інтеграція у світовий літературний процес із його філософськоестетичним розмаїттям. Художня свідомість сучасного письменства зазнає глобальних змін та переорієнтації, відбувається переоцінка життєвих та естетичних цінностей – зрештою, завершується ще одна літературна епоха і на наших очах постає і формується нова якість художнього слова..» [31, с. 45]. Хоча епоха ХХ століття, про яку говорить учений, минула, і сьогоднішні учні народились на початку третього тисячоліття. Вони сформували внутрішню світобудову в незалежній державі, прагнуть нових суспільно-економічних змін і для себе, і для майбутніх поколінь. Але при будь-якій реформації, у тому числі й освіти, не слід забувати про національні звичаї й традиції, родинне виховання. Оберегом саме цих загальнолюдських вічних чеснот і був М. Стельмах. Художня практика Михайла Панасовича є тим компасом, тим дороговказом, що увиразнює моделі, як можна стати прекрасним гуманістом, патріотом рідного краю, професійно-компетентним та креативним педагогом.

Розділ 1. Літературознавча рецепція творчості Михайла Стельмаха

Піднімаючи питання рецепції творчості М. Стельмаха варто зосередити увагу на самому терміні «рецепція» та його відношенні до літератури взагалі та ідіостилів, зокрема. Почнемо з того, що сам термін багатозначний, у Вікіпедії подається 5 трактувань. Проте перші чотири швидше у компетентності юристів та фізіологів, нас же більше цікавить останнє визначення, оскільки саме воно, означає сприйняття та засвоєння інформації. Пересічна людина тому читає, щоб сприйняти інформацію, поповнити свій емоційний та логічний склад. Кожен по-своєму сприймає та адаптує ту чи ту книгу. Симпатизує тому чи тому авторові. Проте Михайло Стельмах належить до тої кагорти митців, чия творчість не залишає байдужим нікого. Коли читаєш романи М.Стельмаха залишаєшся з неоднозначним враженням, адже текст творів сприймається дуже легко та тонко. Погоджуємося з думкою П. Гриценка, що «сюжетні лінії, колізії утримують увагу читача, а словесні образи викликають емоційні відрухиспалахи. Читач полонений текстом. Та це перше враження відступає, коли пробуєш зрозуміти глибше текстові конструкти письменника, і ці спроби передбачають вихід за межі самого тексту, залучення широкого позатекстового словесного й загальнокультурного тла. Водночас цей процес вимагає розуміння авторового творчого коду - мовного та психоемоційного, налаштування на який здатне забезпечити порозуміння між читачем і автором.» [10,с.1] М. Стельмах дуже тонко описує навколишній світ, водночас вивертає назовні всю глибину людської душі, при цьому викриває внутрішнє нутро, хвилювання та потаємні думки. Не можна не зазначити, що такий довершений текст не міг подаватися внаслідок копіювання чи удаваного готового, включення складних народних наративів, але тільки в результаті навмисної діяльності автора, підвищує вдумливе моделювання тексту, вибудовує значущі емоційні

піки, які утримують його разом, ґрунтуючись на глибокому розумінні змістовних, асоціативних і емоційних елементів використовуваних мовних елементів. Робота вимагає від читача розуміння творчого коду автора. Тільки при глибокому розумінні авторського сприйняття світу і людського існування читач може зрозуміти його цінності, творчі орієнтири і, відповідно, мотиви і доцільність зображення тих чи інших слів, а також складну композицію твору – перехід від звичного конкретного до образно узагальненого образні, часто складні знаки, Символи національних і світових культур, або ж вони засновані безпосередньо на відсиланнях до них. Слід зазначити, що спроби зрозуміти художній текст з точки зору звичайних читачів здійснюються не завжди, оскільки такі образи і уривки є, і розуміння їх сенсу співвідноситься з розумінням світогляду автора. До прикладу візьмемо з уривку роману «Чотири броди»: «З ярмаркової колотнечі та розтічу, повз вітряки виїхали в рожевий надвечірній сонцеграй, що м'яко тремтів над обважнілими нивами, вони підіймали й підіймали з пагорба на пагорб півсон житніх і пшеничних короґов. Навколо стояла така тиша, що чути було золотий дзвін переджнивності.» [37,с.115]. «Словосполучення «сонцеграй тремтів», «дзвін переджнивності» має пряме значення через те, що ці слова вживаються в периферійному або переносному значенні. «Тип слововживання – «що не слово, то й художня умовність» (І. Світличний)[17], що широко представлений у текстах М. Стельмаха, зумовлює зміну семантики багатьох лексем, узвичаєної в поточному щоденному слововживанні. Такі авторові зміни значень, зрозумілі на одному часовому зрізі, згодом виявляються заскладними для сприйняття й інтерпретації у часі іншому, віддаленому.»[10,с.16] Важливо зазначити, що в рецепції романів М.Стельмаха чинник часу має виняткове значення «він оприявнюється по-різному: як час, описаний у текстах, – реальна історична даність; як епоха автора-творця, його буття в конкретних часовоподієвих обставинах;

як час читача, який стосовно відтвореної епохи і часу написання твору є динамічним щодо відстані від зображеного й авторового часу та з огляду на мінливу аксіологію словесної культури. Остання іпостась часу може впливати на характер і повноту розуміння тексту новими поколіннями читачів, оскільки текст залишається передусім знаком, художньою моделлю відтвореної епохи і часу письменника.»[10, с.18]

Літературознавці Сивак Л. та Марко В. виділяють ще одну особливість стилю М.Стельмаха, яка має неабиякий вплив на рецепцію його творів. Дослідники неодноразово зазначали, що характерною рисою творів письменника є глибоке розуміння людини. Так, Лариса Сивак акцентує увагу на морально-психологічних та лірико-романтичних аспектах поезики митця, розглядаючи ідейно-естетичний спектр прози письменника, літературознавиця слушно зауважує, що «...основа неповторного художнього стилю Михайла Стельмаха — це незвичайна особистість самого митця, світ його інтересів і захоплень, любові і ненависті, його світовідчуття й світорозуміння, це світ поетичного слова, яке викристалізовується в стилі...» [26,с.28]. Авторка, детально дослідивши роман «Чотири броди», робить висновок, що саме цей твір підсумовує і узагальнює всю творчу працю письменника. Він ніби віддав усі почуття, знання та мораль. Особливу увагу дослідниця акцентує на симбіозі авторських моральних принципів та народних канонів. Сам епіграф: «Ой думай, думай, чи переплинеш Дунай...»[37,с.1] ще раз доводить, що письменник за допомогою усної народної творчості прагне передати моральний досвід, за яким читач може зробити висновки. Фольклор митець використовує, як наскрізну думку роману, адже вони виражають його морально-естетичні позиції. Народний досвід пропущений М. Стельмахом крізь призму особистого світогляду, орієнтований на сучасність. Дослідниця Сивак доречно зауважує : «...Це стало можливим завдяки масштабності авторської точки зору, що суттєво

вплинуло на історизм художнього мислення письменника. Останній визначається не стільки хронологічними рамками повісткування, скільки ступенем авторського пізнання життя народу на незвіданих бродях його буття...»[28, с.32].

Якщо говорити про тему психології в творчості митця, то можна з впевненістю говорити про М. Стельмаха, як знавця «людської душі». Це можна пояснити тим, що письменник вивчав людську психологію не з книжок чи лекцій, а з реального життя. Війна- спонукає багато дізнаватися про тонкощі людської душі. При цьому М. Стельмах зумів зберегти ту любов та гуманність до людини, що допомогло створити йому романи-епопеї, в яких прославляється та зображується уособлення доброго та цілеспрямованого, патріотичного героя. Уже згадана нами Л. Сивак пояснює це тим, що митець вивчав психологічний стан людини, бо:«...Вивчення людяності як характерної прикмети художньої манери прозаїка засвідчує, що вони криються в сейсмічній чутливості від найменших коливань душі окремої людини до найширшого узагальнення, планетарного вболівання за долю землі, роду, народу, нації, людства, бо у трагічному XX столітті як на початку, так і наприкінці, руйнування родин призводили до руйнування етносів, розриву цивілізацій, що, загалом, і несе небезпеку планетарних руйнацій...» [28, с.32].

Марко В. стверджує, що саме «Закоханість письменника в просту людину й рідну землю породжує натхнення, з яким Стельмах оспівує своїх героїв, особливий ліризм, що пронизує всі його твори, неквапливість розгортання дії, мальовничість картин, гостроту конфліктів, неминучість герцю між правдою і кривдою — все те, чим відзначається творча манера цього автора. Людська краса, моральна і фізична.» [15,с.195]. Очевидно, що такий професіоналізм в написанні тесту(з особливостями опису психологічного стану героя) вимагає від М. Стельмаха різноманітних прийомів та методів вивчення психології людини. Як стверджує

Марко В.П. «..при всій багатоманітності образів людей у творах Стельмаха спільним для більшості з них є глибина передачі їхнього внутрішнього світу, повнота змалювання «діалектики душі».[15,с.3] Звісно, що до опису психологічного характеру людини звертався не один письменник, але Михайло Стельмах настільки тонко та проникливо зображує. Можна з впевненістю стверджувати, що автор створив власні закони психології, за котрим і діють його герої, що власне і характеризує його індивідуальність. В результаті – це робить його романи- епопеї цікавими та особливими .

Не можемо обминути увагою той факт, що рецепція творів М. Стельмаха має місце і на міжнародному рівні. Литовський критик – Альпас Антонович Лепсзоніс, прочитавши твори Стельмаха, не побоявся поставити українського митця, за висотою таланту і висвітленням революційних ідей, на один рівень із М. Горьким та М. Шолоховим, вважаючи його твори окрасою української літератури. Перше, що імпонувало в творчості українського письменника - ліричність прози митця, її пафосність, створені ним образи, які своєю працею та подвигом змінювали хід історії.

Зрештою, Лепсзоніс небезпідставно твердив, що М. Стельмах одним із перших у радянській літературі порушив тему культу особи Сталіна. Доцільно згадати, що А. Лепсзоніс вважає романну творчість М. Стельмаха в контексті визначних явищ української та світової літератур. Критик настільки захоплюється романами «Чотири броди», «Велика рідня», що ставить їх поруч з романами «Мати» М. Горького, «Війна і мир» Л.Толстого, «Знедолені» В.Гюго. [14,с.15] У творчості М. Стельмаха А. Лепсзоніс небезпідставно виділив глибокий ліризм, притаманний його прозі, майстерне зображення ним внутрішнього духовного світу простого українського селянина, ота «поезія прекрасних почуттів, поезія світла» [14, с.1], глибока й глибинна любов письменника до свого народу, який за тих складних обставин життя зумів зберегти

гідність, не втратити людське в людині. Зрештою, критик дійшов до висновку, що світлий пафос митця налаштовує читача на оптимізм, окрилює. Отож, майстерне слово Стельмаха є «чудом мистецтва». Не оминув увагою критик і «Гусі- лебеді летять», його зачарувала глибина душі головного героя, любов до звичних речей. Своєю повістю, твердив А. Лепсзоніс, Михайло Стельмах «посіяв прекрасну пісню»[14,с.35] про велич людської душі. Отож, можна з упевненістю сказати, що любов литовця відбулося на підґрунті щирої відданості М. Стельмаха до свого народу, традицій та найголовніше до мови. А. Лепсзоніс розкриває цікаві факти щодо сприйняття творчості М. Стельмаха тогочасним читачем. Найважливішим є й те, що критик щиро цінував в людських стосунках сердечність, щирість, чуйність, що так очевидно спостерігалось в творчості українського письменника. Це і підкупило литовського критика до творчості українського прозаїка. Зрештою, ці висловлювання проливають світло на об'єктивне прочитання творчого набутку М. Стельмаха.

Аналізуючи роман М. Стельмаха «Кров людська- не водиця», дослідник В. Марко слушно зауважує, що «автор зумів передати кривавий рубіж пласових антогонізмів провести ідею гуманізму, яка утверджує найвищу цінність на землі- людину, її життя та щастя.» [15,с.185] Дослідник справедливо зауважив, що винятковість стилю письменника «пов'язана з фольклорними елементами. які він застосовує наскрізь у своїх творах»[15,с.191]. Критик дослідження запевняє, що саме пісенний фольклор «став одним і з важливих факторів формування естетичних і етичних принципів письменника. У пісні — частина душі народу. Її не можна продавати...» [15,с.185]. Науковець артикулює на особливості світовідчування М. Стельмаха- фольклориз, адже роман, як і весь роман-хроніка «Велика рідня» увібрав «ознаки народної пісні – її ліризм, думи-

напружений драматизм і сконденсовану епічність, героїчної поеми-трагедійний пафос.» [15,с.199].

Літературознавець Гриценко В. в свою чергу зазначає щодо стильової ознаки митця, що «стильова особливість творів М. Стельмаха – насиченість тексту виписаними в деталях подіями, пейзажами, звуковими і зоровими рядами, етнографізмами, наявність елементів словесного орнаментування – у сучасного читача здатне викликати асоціації з українською класикою XIX ст.... Відданість автора докладному описові, на думку багатьох літературознавців, може ставати перепорою між текстами і сучасним читачем: відтворені з глибоким знанням і великою симпатією елементи традиційного побуту, виробничих процесів сьогодні для більшості читачів вже є незнаними. Інтенсивні зміни умов і обставин буття – як незмивна печать часу – не дозволяють багатьом читачам уповні збагнути фабулу твору, оцінити емоційний складник змісту, авторів аксіологічний супровід описуваного.»[10,с.1] Зрозуміло, що для повного і належного розумінню слів чи словосполучень, сучасному читачу роману потрібно звертатися до словника тлумачень слів, до прикладу "Чотири броди" необхідне фахове тлумачення до безліч слів та виразів. До прикладу: «свіжа плоскінна сорочка»[37, с.21], в словнику тлумачень слів зазначено (з тоншого плоскінного полотна, витканого з волокна плосконі – тонших стебел коноплі), «прядивляний обрізок шнурка»[37,с.295] в словнику тлумачень слів зазначено (з прядива – з волокна грубших стебел коноплі); «гнали по жерниці скручений прокислим ремінням ясир»[37,с.33] в словнику тлумачень слів зазначено (по стерні). Проте, це ніяк не псує читачу враження про загальну картинку того чи того роману митця.

Важливо виокремити ще один аспект, який також впливає на рецепцію творів М. Стельмаха: роль контексту. Для прози письменника більшою мірою притаманний той тип контексту, у якому найбільш

характерний народнопісенний аспект та який влучно простежу тип контексту, у якому чітко робить явним зміст. Наприклад в тих самих піснях, які та часто використовує митець , досліджуються мікрообрази: «Хмільний, з прохолодою барвінковий цвіт, цвіт провесня і весни, з розмахом крилом вдарив йому під повіки і викресав кілька сльозин, що, мов почеплені, загойдалися на темній основі опущених вій.»[33,с.2] В піснях досить часто є сталі образи: криниця, цвіт та інші; епітети: хмільни. Також багато в творах митця, можна спостерегти порівняльні контексти, де сакраментальні складники справляють зовсім нових відтінків. Таким чином здійснюється новоутворення народнопісенних образів. В результаті, ці образи у читачів набувають нових значень. А саме, якщо традиційне — це фольклорне значення вказаних образів, то вже в авторському значенні, вони набувають додаткових . На приклад: «З давніх-давен через село Медвин пролягає лебединий шлях... Іноді лебеді падали недалеко від села на прибутну воду. Потім птиця, струшуючи живі краплини, розгонисто підіймалася вгору, а людина, роняючи піт, хилилася в роботі низько до землі».[33,с.35]. З первинного значення образ «людина» - птах» означає, якесь драматичне пояснення.Адже відчувається прощання із свободою. Але якщо говорити про Стельмахівський контекст, то відчувається радісний мотив(адже «живі краплини» піт, пояснюються як життя».

Отже , Михайло Стельмах жив у важкі часи, але зумів зберегти той гуманізм у своїх творах . Також зберіг індивідуальність та унікальність у своїх життєвих епопеях. У своєму чималому доробку митець « утверджує народну мораль, витворену досвідом трударя і зафіксовану у звичаях і творчості народу, органічний зв'язок з якою надає його стилю неповторної краси. Романтична піднесеність героїв, ліризм авторського слова, несподівані метафори, яскраві деталі- провідні ознаки художнього письма.»[15,с.181]

Висновки до 1-го розділу

Отже, М. Стельмах відноситься до тих митців, чия творчість зацікавила не одного рецепієнта. Тексти митця вивчали І. Світличний, Л. Сивак, А. Лепсзоніс, В. Марко та багато інших. Дослідники митця аналізують стиль, теми, індивідуальність та інші аспекти доробку М. Стельмаха. Це дозволило нам пояснити місце письменника в літературі та визначити його внесок у розвиток літературознавства.

Науковці (І. Світличний, Л. Сивак, А. Лепсзоніс, В. Марко) в своїх працях проголошують, що впливає на рецепцію творів М. Стельмаха: роль контексту(Марко), глибокий ліризм, притаманний прозі митця (ЛепсзонісА.), морально-психологічні та лірико-романтичні аспекти або ж стилістичні особливості (Марко В.).

Розділ 2. Методичні рекомендації щодо вивчення творчості Михайла Панасовича в ЗЗСО

Проблема маловивченості в шкільній програмі творчості М. Стельмаха освітяни аргументують тим, що твори митця складні для розуміння учнів . Ми можемо припустити , що це полягає в нерозумінні учнів алгоритму роботи з текстом та неправильному викладу інформації педагога.

Якщо говорити про алгоритм роботи з текстом для учнів , то є кілька обов'язкових етапів , які ми пропонуємо використовувати над роботою з текстом на уроках української літератури . А саме:

- етап підготовки до читання : формування цілей читання (будова читання) – висловлення здогадки щодо змісту твору на основі епіграфу чи назви .
- Етапи читання: первісне читання-роздуми та відтворення вражень в уяві прочитаного-формулювання питань до тексту , автора чи персонажів. Висловлення припущення щодо авторського задуму .
- Етап після прочитання: аналіз твору в контексті творчості різних епох та авторів. Також авторське формулювання і створення власного сенсу-осмислення і оцінка результату читання.

Результатом є розвиток естетичних почуттів, творчих здібностей, культури читання, стійкої потреби в читанні, широти читацького інтересу та мотивація.

У сучасному світі суспільство вимагає нових креативних підходів до отримання знань[19,с.1]. В результаті цих подій змінюється підхід до освітнього процесу. Педагогічна практика шукає нові та ефективні шляхи удосконалення навчально-виховного процесу в закладах загальної середньої освіти .

«Сучасна методична програма пропонує зосередити увагу компетентісно-орієнтованого навчання на викладанні літератури, зокрема на формуванні освітніх навичок в цілому, розробці та застосуванні компетентісно-орієнтованих завдань, використанні інформаційно-комунікаційних технологій.» [31,с.45] Але, перш за все, педагогам-практикам слід зазначити, що змінюється ставлення молоді до книг, які сьогодні сприймаються лише як одна зі складових медіакомплексу, такого як інтернет, періодичні видання, телебачення і радіо. Читання, яке втратило свій престиж, набуло нових рис. А саме, читання на дозвіллі замінюється читанням "на вимогу", а естетичні мотиви замінюються практичними. Спрямованість на отримання інформації формує ставлення учнів до пізнавального читання, в той час як естетичне і по суті смислове (інтерактивне) читання залишається без уваги. Застосовуваний метод навчання не обов'язково відповідає поточній реальності. Вчителі-практики повинні докласти всіх зусиль, щоб не зводити викладання літератури до формального пізнавального процесу. Таким чином, для того щоб учні краще розуміли твори автора, ми пропонуємо використовувати інформаційно-комунікаційні технології на уроках української літератури. Це надає навчанню широкі можливості оптимізації, визначає нову якість його змісту і забезпечує впровадження інноваційних методів, спрямованих на поліпшення результатів освіти. «Методична результативність уроку української літератури із використанням засобів ІКТ залежить від оптимального добору ефективних методів, прийомів, форм і засобів організації навчальної діяльності.» [45, с.10] У шкільній літературі НУШ активно практикуються слайд-шоу, веб-квести, мультимедійні лекції, віртуальні екскурсії, вебінари ,кейс-методи , мультимедійні літературні диктанти, фанфіки .На наш погляд слід звернути увагу на такі завдання для учнів, як: мультимедійні проекти, електронні портфоліо, відеоролики за мотивами художніх творів. Також можна виокремити телевізійні

програми, аудіокниги, та відеокліпи тощо. «Важливо, що специфіка літератури як мистецтва слова визначає особливі підходи до методики використання ІКТ, своєрідність якої обумовлена оптимальним поєднанням традиційних та інноваційних методів і прийомів опрацювання матеріалу.» [45,с.10] Зауважимо, що розвиток інформаційно-комунікаційні технології на уроках української літератури осучаснює систему контролю знань учнів шляхом впровадження методів комп'ютерного тестування, які забезпечують об'єктивність, диференціацію і посилення перевірки навчальних досягнень школярів, підвищують їх навчальну мотивацію, впливають на зниження розумової напруги і запобігають монотонності навчального процесу. Слід зазначити, що донедавна за допомогою тестів перевіряли формальні знання учнів, а не розуміння ними художнього тексту. Хотілося б виокремити мультимедійні технології. Вони відіграють позитивну роль у мотивації навчальної діяльності на уроках української літератури. Мультимедійні технології допомагають школярам зосереджувати свою увагу на конкретному матеріалі через детальний розгляд всіх його характеристик: графік і звук та створення власних навчальних матеріалів. Візуальне презентації матеріалу допомагають учням перейти від конкретного до абстрактного мислення . Крім того, вони дають учням можливість вирішувати завдання та розвивати здібності високого розумового рівня, дозволяючи їм перейти від зосередження уваги на запам'ятовуванні та відтворенні фактів до узагальнення знань, результатів тестів та інформації. Коли технічні інструменти формують базові навички, учні можуть самостійно досліджувати взаємозв'язки між ідеями, перевіряти гіпотези і накопичувати знання.

Загалом, комп'ютерні технології сприяють розвиткові розумової діяльності, допитливості та творчості учнів. Вони виробляють пізнавальні та дослідницькі уміння . До того ж, такий зразок навчання допомагає учням здійснювати самоконтроль власної успішності та набувати свідомі

метакогнітивні навички з освіти й самоосвіти. Погоджуюся з думкою методистів, що «застосування у процесі вивчення української літератури у 5-11-х класах ІКТ сприяє: по-перше, якіснішому структуруванню навчального матеріалу; по-друге, урізноманітненню форм і методів подачі інформації і перевірки засвоєння її; по-третє, дає змогу використовувати надзвичайно багатий ілюстративний матеріал, зокрема анімації, відеодемонстрації, репродукції картин видатних митців, навчальні фільми (відеофрагменти), слайд-шоу, словники, довідники, науково-пізнавальну літературу тощо; по-четверте, привчає старшокласників до пошукової, дослідницької, експериментальної роботи; по-п'яте, і це найважливіше, формувати навички самостійної роботи, самонавчання.» [45, с.14-15]

Отже, використання інформаційно-комунікаційних технологій на уроках української літератури дозволяє залучити учнів до більш інтерактивного навчання, робить процес вивчення цікавішим та динамічним, сприяє доступу до різноманітних ресурсів та покращує розуміння літературних творів. Крім того, використання ІКТ дозволяє розвивати навички критичного мислення та аналізу учнів, сприяє колективній роботі та обміну думками через форуми чи обговорення онлайн. Також, взаємодія з сучасними технологіями може підготувати учнів до вимог сучасного інформаційного суспільства.

2.1 Особливості шкільної програми з української літератури (рівень стандарту) в аспекті вивчення творчості М. Стельмаха.

Досліджуючи шкільну програму 5-9 та 10-11 класів, ми зробили висновки, що творчість Михайла Стельмаха знецінюється. Сучасна програма з української літератури для загальноосвітніх шкіл пропонує вивчення семикласниками фрагменти твору «Гуси-лебеді летять...», а саме розділи 1–9 на вибір учителя. Укладачі програм пропонують дві години дітям для опанування твору, де школярі повинні знати про звичаї і традиції українського народу за оповіданням «Гуси-лебеді летять...». Повинні переказувати зміст розділів повісті; характеризувати образ Михайлика, його сприйняття життя, образи діда, батьків, подружки Люби. Визначати головну думку твору, з'ясовувати роль художніх засобів та елементів фольклору та врешті пояснювати своє розуміння образу гусей-лебедів. Очевидно, що дві години на вивчення Михайла Стельмаха не дають дітям можливості відкрити для себе неповторність таланту митця. Адже автор залишив по собі величезну скарбницю «прозового українознавства»: «Дума про тебе», «Хліб і сіль», «Щедрий вечір», «Чотири броди» та спадщину поетичних збірок «Добрий ранок» (1941), «За ясні зорі» (1942), «Провесінь» (1942), «Шляхи світання» (1948), «Мак цвіте» (1968) та інші, які варті уваги. Шкільна програма 2023 року, яка є НУШ.

Таблиця 1- «Шкільна програма 2023 рік»

<u>Предметні компетентності</u> Учень / учениця: знає про звичаї і традиції українського народу; переказує зміст розділів повісті; характеризує образ Михайлика, його сприйняття життя,	Михайло СТЕЛЬМАХ. «Гуси-лебеді летять...» (фрагменти твору, розділи 1–9 на вибір учителя) Коротко про митця. Його поетичне сприйняття світу. Автобіографічна повість про дитинство. Єдність світу
--	---

образи діда, батьків, подружки Люби; визначає головну думку твору; з'ясовує роль художніх засобів та елементів фольклору; пояснює своє розуміння образу гусей-лебедів. <u>Ключові компетентності</u> Учень / учениця: усвідомлює необхідність гармонійного розвитку особистості для самореалізації; дискутує щодо проблем самореалізації творчої особистості; поваги до представників старшого покоління. НЛ–1, 2, 3 <u>Емоційно-ціннісне ставлення</u> Шанобливе ставлення до старших, любов до батьків, природи і світу – важливі моральні цінності людини. Потреба розвивати фантазію, уяву.	природи і світу дитячої душі (у вчинках, поведінці, роздумах, переживаннях). Звичаї, традиції українців. Образи гусей-лебедів, чутливого до краси Михайлика. ТЛ: автобіографічний твір. МК: фільм «Гуси-лебеді летять», 1974; режисер Б. Зеленецький (кіномистецтво).
--	--

Також шкільна програма пропонує додаткову літературу для читання, де у списку учні можуть обрати той чи той твір. І освітяни в той список додали оповідання «Щедрий вечір» Стельмаха.

Піднімаючи питання вивчення творчості Михайла Панасовича в школі, варто зосередити увагу на конспекти – уроків для вчителів. На основі методичних матеріалів та інтернет-джерел ми проаналізували, що у

школі дітям пропонують автобіографічний твір «Гуси-лебеді летять». Теми до уроків звучать так : «М. Стельмах . « Гуси-лебеді летять»», «М. Стельмах повість «Гуси-лебеді летять». Образ хлопчика Михайлика», «Михайло Стельмах. Автобіографічна повість про дитинство «Гуси-лебеді летять»». Очевидно, що теми перегукуються одне з одним, адже повість дійсно автобіографічна, та несе в собі певну мораль, яку вчителі хочуть донести до учнів .

Як показали дослідження, вчителі у своїх конспектах для уроків визначали мету для учнів; в цій меті йдеться щодо допомоги учням усвідомити символічні образи та художню красу оповідання; розвивати навички застосування знань, фантазії та творчу уяву.

Отож, проаналізувавши кілька основних програм за різні роки, ми простежили, що твори Михайла Панасовича не змінювалися і не множилися. Очевидно , що творчість митця є окраса нашої української літератури. Його художня практика є тим дороговказом, який допомагатиме учневі стати прекрасним гуманістом та патріотом рідного краю.

2.2. Ознайомлення учнів з творчістю М. Стельмаха на уроках позакласного читання .

Творчий шлях письменника досить складний та наративний . Складність проявляється у тому , що творчість припадала у воєнний період , а наративність митця у тому , що він настільки тонко поєднав фольклорну основу та поетичність у прозі , власне це й аргументує високий стиль митця . Його романи й повісті виказують неповторність стилю, значні досягнення в культурі опрацювання тексту. Сторінки творів засвідчують глибокі знання народної мови, широке використання індивідуального художнього мовотворення. Природний народний струмінь мовлення, особливо в партіях героїв, у доборі лексики, фразеології, нерідко оновленої й трансформованої, у словоладі, інтонаціях, розлогіх авторових сентенціях у стилі народної філософії, здатності піднести деталь до концептуального узагальнення, – усе це западає в пам'ять, вражає змістом і чіткістю різьблених форм. Названі й багато неназваних, окремо виділюваних рис творів митця існують у взаємозв'язку як естетично-художня цілість.

Перші творчі спроби були в поезії, коли тільки почав вчителювати. Також паралельно з професією вчителя Стельмах збирав фольклор по всіх куточках країни . Незважаючи на весь потяг до науки , вчителювання та рідного слова , Михайло Панасович пішов у лави Радянської Армії, де зустрів Велику Вітчизняну війну . Війна для митця стала джерелом написання не одного прозового твору, поет бачив на власні очі всі оті „чорні дошки”, „буксирні бригади”, „залізну мітлу” .Опираючись на спогади, він написав такі романи- епопеї як : «Чотири броди» (1978), « Велика рідня» (1949), « Дума про тебе» (1969). Автор у цих творах порушив заборонені на той час теми: недовіри , репресії , свавілля партійних керівників , бюрократію ,

відсутність демократії в колгоспах та голоду . Теми , які забороняла влада, але яких так потребували люди для обговорення. Це свідчить про читання його романів простим людом , який бачив в них себе, свою біль, страждання та відданість своїй Батьківщині.

Залюбленість письменника в просту людину й рідну землю породжувала натхнення, що зумовило появу психологічної прози про людські болі, страждання. Згадаймо хоча б романи , які були вище згадані «Правда та кривда», «Дума про тебе», «Хліб і сіль». Зрештою, ці твори сповнені любові до української людини, яка плекає землю, боронить її і нерідко за неї гине.

Свій творчий доробок митець поповнив оповіданнями та збірками для дітей, наприклад: "Мак цвіте" (1968) , "Гуси-лебеді летять", «Щедрий вечір». Також Михайло Панасович був професійним знавцем фольклору, упорядковував та видавав збірники народних пісень, які збагатили культурну спадщину рідного краю.

2.2.1. План- конспект уроку . « М. Стельмах як поет».

2.2.1. Розробка завдань на урок української літератури. «М. Стельмах і поезія».

У школі про Стельмаха як поета знають тільки із загальних фактів з біографічних джерел , тому наша основна мета полягає в тому , щоб допомогти учням дізнатися про Михайла Панасовича як автора поезій. Митець свою літературну творчість розпочав з поезії, але від 1940-х віддавав перевагу прозі. Як поет друкується з 1936 року, він є автором поетичних книжок для дітей. У 1941 році з'явилася перша поетична збірка «Добрий ранок», а вже згодом такі як : «За ясні зорі» (1942); «Провесінь»(1942); «Шляхи світання» (1948); «Жито сили набирається»(1954); «Поезії» (1958); «Мак цвіте» (1968).

Максим Рильський справив значний вплив на становлення М. Стельмаха як поета. «Він сором'язливо показав мені свої вірші, од яких так і повіяло свіжим і своєрідним талантом, а також великий зошит власноручних записів пісень —тексти з нотами» [20,с.22] — згадував поет. Поезію Стельмаха відзначає глибокий ліризм, пісенність, емоційність, вплив фольклору та багатогранність тематики. Слід зазначити , що поезія є важливим елементом у навчальній програмі української літератури . Тому необхідно зазначити , що педагогу важливо навчити учнів розуміти поезію. Погоджуємося з думкою Сахно А.Л. , що «Поезія існує тисячоліттями, і здається, що вже стара як світ. Проте вона відіграє важливу роль у формуванні духовно багатой особистості, розвиває естетичні смаки, сприяє розумінню ролі прекрасного в людському бутті, збуджує найпотаємніші струни душі. Злиденним і нікчемним залишається той, кому байдуже поетичне слово.»[22,с.1]

М. Стельмах, як автора поетичних книжок для дітей, має велике практичне значення у навчальному процесі учнів . Ось які аспекти цього впливу можуть бути виділені:

1.Виховання літературної культури: Твори митця сприяють розвитку літературної культури серед дітей, допомагаючи їм розуміти та цінувати художнє слово.

2.Розвиток мовленнєвих навичок: поезії Стельмаха сприяють розвитку мовленнєвих навичок, вимови та багатству словникового запасу.

3.Виховання моральних цінностей: Твори Стельмаха часто містять важливі життєві уроки та моральні цінності, які можуть вплинути на формування світогляду дітей.

4.Розвиток креативності: Поетичні твори сприяють розвитку креативності та уяви у дітей.

Так , як митець писав свої вірші для дітей , ми хочемо запропонувати в шкільну програму для 6-го класу одну годину , для вивчення і аналізу віршів митця .

Пропонуємо кілька розробок завдань для аналізу віршів Михайла Стельмаха :

Завдання1.Прочитавши вірш у голос , учні повинні назвати образи у вірші «Тільки хвилі , і небо блакитне» . Які образи використовуються і що вони символізують ?

«Тільки хвилі, і небо блакитне,

І водою діброва бреде,

Перед мною дороги привітні,

Перед мною життя молоде.

Я пливу у роздолля чудові,

А навколо хлюпоче весна,

Вигинаються хвилі, мов брови,

І на гребні шипить сивина.

Все таке чарівне, таємниче,
 Повне соку, життя і снаги,
 І у мандри весна мене кличе,
 Опустивши в глибінь береги.» [36,с.114]

Завдання 2. Готуючись до уроку, діти повинні вдома знайти мелодії, які в них найбільше асоціюються з поезією М. Стельмаха «Життя моє – ідуть бійці суворі». Вчитель також надає аудіозаписи відомих композицій на цю тему. Кожен має прочитати вірш під свою музичну композицію.

Завдання 3.

На мультимедіа зображений вірш митця « Обманувши луг , що вкрився міддю» в якому пропущені слова .Учні повинні знайти потрібні слова і доповнити ними поезію.

«Обминувши _____, що вкрився міддю,
 Слід до хати губиться в бору.
 В хаті пахне парене _____,
 Сік густий покрив кору.
 На корі зі мною стельмах сивий,
 Поруч шпиці віялом лягли.
 Ми _____, щоб шляхи щасливі
 Під колесами гули.
 У роботі дні _____ чудові,
 І надвечір я іду щодня
 В гомінкі _____ соснові,
 Де живе моя рідня.
 Де живуть майстри хороші, _____,
 Вуглярі, і теслі, й дьогтярі.
 Серед них мої проходять весни
 І розмови до _____ ...»[36, с.22]

Слова які потрібно вставити :Зорі, луг, обіддя, чесні, майструєм, пливуть, бори.

Завдання4. Учитель пропонує учням встановити відповідності між рядками віршів митця та назвою .

Рядок з вірша	Назва вірша
1.« ..На всіх шляхах гарматний ярий грім, І піднялись в Дніпрі червоні води, А за Дніпром пустіє отчий дім..»[36]	А) «Тільки хвилі, і небо блакитне»
2. «..У роботі дні пливуть чудові, І надвечір я іду щодня В гомінкі бори соснові, Де живе моя рідня...»[36]	Б) «Життя моє – ідуть бійці суворі»
3. «...Все таке чарівне, таємниче, Повне соку, життя і снаги, І у мандри весна мене кличе, Опустивши в глибінь береги.»[36]	В) «Мак цвіте»
4. «...Дівча біжить в тяжкій одчаї, Коса їй плечі устеляє, А сльози падають у брід, І кров'ю тягнеться твій слід...»[36]	Г) «Обманувши луг , що вкрився міддю»

1-б)

2- г)

3-а)

4-B)

2.2.2. План-конспект уроку. «Чотири броди» людського життя за романом Михайла Стельмаха».

Матеріал для учнів 10 класу більш складний. Діти в такому віці вміють аналізувати, порівнювати, обширно мислити. Значну частину учні можуть виконувати самостійно (вдома читати великі твори), а вчитель зі свого боку відкориговує недоліки. Учні в такому віці можуть дискутувати та відстоювати свою думку. Наше бачення такого уроку ми подали у плані – конспекті.

Розробка план-конспект уроку для 10-го класу.

Для десятикласників ми рекомендуємо роман Михайла Панасовича «Чотири броди». Пропонуємо тему сформулювати так ««Чотири броди» людського життя за романом Михайла Стельмаха».

План-конспект урок з української літератури 10 клас

Тема:««Чотири броди» людського життя за романом Михайла Стельмаха».

Мета:

Навчальна: оновити знання учнів біографії Михайла Панасовича та його прозовим твором «Чотири броди», навчити визначати роль образів-персонажів у розкритті ідейного змісту твору та авторські позиції ;

Розвивальна: розвивати вміння сприймати й осмислювати художній твір , логічне мислення, зв'язне мовлення , розширювати словниковий запас і розвивати навички критичного мислення;

Виховна : виховувати почуття патріотизму, мужності та відданості своїй батьківщині, сприяти формуванню національної свідомості, вихованню почуття гордості за патріотів батьківщини .

Тип уроку: комбінований

Обладнання: портрет письменника, ілюстрації до твору, уривки повісті «Чотири броди» , мультимедіа.

Хід уроку

Епіграф уроку : «Ой думай, думай, чи переплинеш Дунай...»[37,с.1]

I. Повідомлення теми та мети уроку.

Добрий день , сьогодні цікава та багатогранна тема уроку . Записуйте тему в зошит . Звучить вона так «« Чотири броди» людського життя за романом Михайла Стельмаха».

II. Актуалізація опорних знань

Перш ніж перейти до розгляду твору Махайла Панасовича, хотілося б провести з вами бліц-опитування :

- Коли і де народився митець ?
- Які ключові твори належать М. Стельмаху ?
- Який твір ви вивчали митця ?
- Що вам найбільше запам'яталось з його біографії ?

(діти відповідають). На мультимедіа висвітлюється паспорт автора.

Портфоліо автора:

Ім'я та прізвище: Михайло Стельмах

Рік народження :1912»

Дата народження: 11(24) травня

Місце народження: в селі Дяківцях (тепер Літинського району Вінницької області)

Ключові твори : «Велика рідня», «Правда і кривда» , « Гуси-лебеді летять», «Чотири броди».

Освіта: Український педагогічний технікум імені Івана Франка, закінчив літературний факультет Вінницького педагогічного інституту.

Дата смерті: 27 вересня 1983, Київ.

III.Сприйняття і засвоєння учнями навчального матеріалу

1.Розповідь учителя з елементами бесіди

Михайло Стельмах-один з найвідоміших фахівців з пишноти української мови її нескінченного потенціалу виразності. Своїми романами оповіданнями і віршами Михайло Панасович підняв рідну українську мову на Еверест української літератури 20-го століття. Завдяки цьому митець відобразив той масштаб національного життя, зобразив особливості української ментальності та відобразив національний характер типовий нашому народові. За словами Максима Рильського, для Михайла Панасовича «земля і людина займають центральне місце в його художньому світі, що є вісю, навколо якої обертається цикл його романів. У цьому світі йде серйозна боротьба між правдою і обуренням, де стверджується добро і заперечується зло.»[20,с.45] Розуміння Стельмахом етичної та філософської системи національного життя та історії не може не знайти сьогоденного відгуку в українській суспільній свідомості, де самосвідомість має першорядне значення.

Художня досконалість творчості Стельмаха, його високі духовні та етичні виміри, глибокі національні та філософські стандарти, фольклорні та поетичні витoki є джерелом зцілення на шляху до духовної досконалості і згодом залишаються в моральних і християнських ідеалах

при відновленні країни. Роман "Чотири броди" став останнім твором Стельмаха, його лебединою піснею, в якому він підвів підсумок і підсумував свою попередню творчу спадщину.

У романі зображено українське село 1930-х років і Другої світової війни. Варинська сказала, що « у кожного письменника є своя особлива тема. Для М.П.Стельмаха - це тема народу. Його твори відзначаються майстерністю розкриття внутрішнього світу героїв, колоритністю словесних барв, рефлексцією у мовленні естетичної концепції письменника.»[8,с.2] Тому безпосередньо переходимо до детального аналізу твору, щоб зрозуміти його індивідуальність у творчості.

2.Аналіз твору. Створення літературного паспорту твору разом з учнями.

У дома ви прочитали роман, тому давайте спробуємо зробити паспорт твору. (учні разом формують паспорт та записують в зошит).

Назва твору: «Чотири броди»

Автор: Михайло Стельмах

Жанр: роман

Тема: доля людей та вплив війни та голодомору на їхнє життя.

Проблематика: війна та загальнолюдська трагедія ;збереження культурної спадщини; героїзм і боротьба за гідність ;сільське життя та його трансформація .

Основна ідея: возвеличення сили людського духу та здатність людей виживати і зберігати свою гідність навіть в найскладніших обставинах .

3.Словникова робота:

-Діти як ви гадаєте , що означає символ «чотири броди»?

-

- кожна відповідь заслуговує на існування , але я вам допоможу сформулювати чіткі визначення , щоб ви змогли записати собі в зошит . Отже, чотири броди - символ тернистого шляху життя кожної людини; гідного людського віку; людських знань, досвіду; норм моралі; невідомого, часто небезпечного життєвого вибору; історії і долі українського народу.[29]

Слова , які роз*яснюють образність назви роману . Поміркуйте , над цими рядками : «Першій брід — голубий, як небо, він символізує дитинство; другий — брід кохання; третій — брід безмірної нескінченної роботи, а четвертий — брід онуків і прощання». [29]

- Символ річки Дунай ?

- Безперечно, що кожен по своєму розуміє символіку роману , але критики підводять підсумок , що річка Дунай , у творі Михайла Панасовича - є символом людського життя, в якому письменник виділяє «чотири броди».

4.Композиція роману

Учитель: Кожен твір має свою будову — композицію.

Композиція-це структура літературного твору, розташування і співвідношення його компонентів, послідовність подій і розміщення персонажів. Термін "композиція твору" включає опис подій, зовнішність (портрети персонажів), діалоги, монологи, опис природи (пейзаж), обстановку та авторські відступи. Композиція твору - це взаємодія різних елементів, які разом утворюють

Кульмінація: У цьому етапі сюжет досягає своєї найбільш напруженої точки, зазвичай з ключовими подіями та розв'язкою головних конфліктів. єдине ціле.

Експозиція (початок): Початок роману встановлює основний контекст і презентує головних персонажів. Читач поглиблюється у життя маленького села Чотири броди перед початком Другої світової війни.

Конфлікт та зростання напруги: Поступово виникає конфлікт із наближенням війни, і напруга посилюється серед місцевого населення.

Розвиток подій під час війни: Роман розповідає про військові події, окупацію села і трагедії, які переживають жителі Чотирьох бродів під час війни.

Розв'язка та висновок: Роман закінчується описом результатів війни, подальших долей персонажів і підсумками їхньої боротьби та виживання.

Епілог (заклучна частина): У романі може бути епілог, який дає читачеві певне заключення щодо подальшого життя персонажів та післявоєнних подій.

5.Робота з текстом.

Учням потрібно встановити відповідності між реплікою та героєм репліки.

1.«Ой полем, полем килиймським, То шляхом битим гординським, Ой там гуляв козак Голота, Не боїться ні огня, ні меча, ні третього болота...» [37]	А)Магазаник
2. «Ти ж знаєш, я семижильний. Робив у тих лісах за трьох. Та й провина ж моя не така, як Ступач розписав. Переглянули справу — і відпустили до тебе, до дітей. От і	Б)Максим Петрович

знову ми стрінемось із Ступачем, — злоба погасила радість на виду чоловіка.»[37]	
3. «"Христе, боже наш, опасай і оберігай худобицю вашу удень під сонцем, уночі під місяцем, під ясними зорями, і на пізнім ляганні, і на раннім вставанні, і на досвітніх годинах, де вона роси спасає, де води спивав. Сохрани, боже, її від звіра лютого, від язика клеветущого, і від гада гадовитого, і від чоловіка лукавого, і від всілякого зла, аби прибувало на худібці усього і з роси, і з води, і з прекрасного цвіту..."»[37]	В) Лаврін
4. «— Вилікуй мене, господи, бо стривожились кості мої і душа стривожилась моя.»[37]	Г) Стах
5. «"Давно так смуток не ступав по нашій хаті. От і маєм не снідання, а поминки, — зітхнуві знову ж повернувся до ночі, коли прощався з Данилом. — Де він тепер шматує душу?"[37]	Д) Безбородько

1.б)

2.г)

3.д)

4.а)

5.в)

IV.Закріплення вивченого на уроці.

Питання для дискусій та аналізу.(учні разом відповідають на питання , аналізують та висловлюють свою думку)

1.Яка основна ідея роману "Чотири броди" і як вона відображається в подіях твору?

2. Які головні персонажі роману? Які їхні характерні риси і як вони впливають на розвиток сюжету?

3. Які теми піднімаються в романі? Які соціальні та моральні питання розглядаються через призму подій твору?

4. Яким чином природа та природні образи використовуються в романі для підсилення емоційного відгуку?

5.Які елементи стилю автора ви відзначаєте у тексті? Як вони сприяють створенню атмосфери роману?

6.Яким чином взаємини між персонажами еволюціонують протягом роману? Які конфлікти виникають і розв'язуються?

7.Які основні події та поворотні точки в сюжеті роману "Чотири броди"?

8.Які почуття та емоції викликає у вас цей роман? Які сцени або моменти вразили вас найбільше?

V. Підсумок уроку

Технологія «Мікрофон»

Продовжіть речення.

- «Твір Михайла Стельмаха зацікавив мене, тому що...»
- «Твір Михайла Стельмаха здався мені...»

Учитель:

- Оцініть свій настрій на кінець урок.

- Продовжіть речення «Сьогодні на уроці мені було...»

VI. Домашнє завдання.

Пропоную вам написати есе , тему обирайте на вибір:

«Портрети героїв: Дослідження характерів головних персонажів роману і їхніх змін протягом сюжету»

«Порівняння та зв'язок "Чотирьох бродів" з іншими класичними українськими творами »

«Символіка та метафори: Дослідження символіки та метафор, використаних автором для передачі основних ідей та настрою роману.»

«Аналіз рольового конфлікту, міжособистісних відносин та образу кохання у романі.»

Дякую за продуктивний урок . І пам'ятайте , «Коли ти маєш пустку в душі, тоді вся земля стає пустелею», тож бажаю вам ніколи не мати душевної пустки. До зустрічі .

2.3. Специфіка вивчення індивідуального стилю М. Стельмаха на уроках літератури.

Манера письма Стельмаха завжди цікавила всіх науковців, які також звертали увагу на його характеротворення у художніх творах. Проникливим оптимізмом, сердечними народними мотивами пройнята поезія Михайла Панасовича. Багатогранними, прозорими фарбами грає лірика митця. Пейзажі пишного врожаю, багатство української природи, зображує письменник з щирою любов'ю і натхненням. Характером пейзажної лірики М. Стельмаха є глибокий патріотизм. Мимоволі зауважуєш, що такий досконалий текст не міг постати внаслідок копіювання-наслідування готових зразків, зокрема й відшліфованого народного наративу, а лише як результат цілеспрямованої діяльності автора, опертої на розуміння законів текстобудови, мовотворення, на проникливе осмислення змістового, асоціативного й емоційного складників використаних мовних елементів, вдумливого моделювання тексту, над яким височіють вибудовані змістові й емоційні вершини, які його огранюють і скріплюють.

Майстерність Михайла Стельмаха полягає також у чималому внескові у «формування мовної картини світу українців», яку він осмислено спостеріг, часом у ретроспекції, і зумів відтворити її як митець. У словесному і образному обрамленні, самобутньо (адже українська хата, гостинність, національні та людські цінності притаманні українській нації простежується у всій творчості митця, тут навіть важко виділити якийсь один твір), по-своєму, форми вираження думок автора дуже різноманітні. У більшості випадків це багатоступенева метафора використовується для зображення реальності природи на підніжжя якої поставлено символізація до прикладу: «Вересень бив у золоті дзвони соняшників, і їм, як гобої, низинно вторували пізні гречки. Дні тепер стояли у шелестах золота, у

вибухах блакиті, в потоках музики і чорнобривців, а ночі народжували печаль перелітних птахів” [35, с.29.]

В авторській інтерпретації традиційна реальність українського хліборобського світу: соняшники, гречка і чорнобривці - постала як новий художній образ, абсолютно "невпізнаний", завдяки складній асоціативній схожості. У таких випадках важко відокремити метафори і розчленувати (умовно) асоціативні зв'язки. Тому що вони химерно переплетені. Наприклад, в першому реченні є тільки 3 слова, які є епіцентром розвитку думки, вжиті в буквальному сенсі: соняшник, гречка; все інше переносно в цілому, поетичний епос і хронологічний роман художника - це незвичайне полотно, в якому індивідуальний стиль художника М. Стельмаха чітко простежується, поєднуючи духовні принципи і теоретичні основи. Спостерігаючи за життям окремо взятого села, художник бачить реальність всієї країни, де відбуваються події, і як би в центрі переломлюються сучасність і минуле всієї України. Свого часу Башманівський В. звертає увагу на те, що Михайло Панасович повсякчас акцентував увагу на красі, зображував гармонію людини та природи: «Пейзажні картини в прозі М. Стельмаха самобутні, зрозумілі й близькі читачеві. Секрет його майстерності, напевне, у тому, що письменнику, попри складність того періоду, все ж вдалося відтворити українське національне сприйняття світу» [3, с. 16]. Повісті та романи М. Стельмаха приголомшують увагою до найменших деталей життя сільських людей кінця XIX – середині XX ст. Митець описує не тільки в побут чи пейзажі, а й заглиблюється у спосіб мислення героїв твору, у їх профанні й таємні складники щоденності. Варто зауважити, що в творчості письменника порушується проблема рідної мови, яка завжди була болючою для нашого народу. Зрештою, становлення М. Стельмаха, як письменника вершилося в часи, коли мовна складова у творенні культурного простору країни мала особливе та важливе значення. Не можна не згадати, що наприкінці 30-х

років ХХ ст., після політичних процесів, а саме масштабних репресій проти україномовних митців, виникло питання збереження української мови.

Вагомий вплив на творчість М. Стельмаха мав М. Рильський, особливо в « мовних питаннях». Десь та сама творча дружба з М. Рильським і дала відгук на мовотворчі блукання М. Стельмаха і , припускаємо зміцнила його фахову увагу до мови . Якщо уважно вивчати (читати) його епічні твори (від «На нашій землі» до «Чотири броди», «Дума про тебе » та інші) можна спостерігати наслідки зростання інтересу до мовного питання. Погоджуємося з думкою Світличного «Якби, не знаючи всієї творчості М. Стельмаха, порівняти його «Правду і кривду» з «Великою ріднею», можна було б подумати, що це твори різних авторів, настільки несхожі вони за своїми художніми особливостями» [10,с.18]

Якщо говорити про ще одну особливість стилю митця, то хочемо виокремити переповненість народними фразеологізмами та зворотами його епопеї. Вдале звернення до усної народної творчості, яке є оригінальним та творчим . Михайло Стельмах і не стилізує, і не змальовує під зразки фольклору. Очевидно , що М. Стельмах оригінально будує сюжетні лінії та зображує індивідуальні характери. Через те його твори захоплюють з першого рядка та тримають в зацікавленості до кінця. Не раз автор звертається до народних пісень, приказок, загадок та легенд, які читачі знають з фольклору. Приклад:

«Ой полем, полем килиїмським,

То шляхом битим гординським,

Ой там гуляв козак Голота,

Не боїться ні огня, ні меча, ні третього болота...» [37]

Це у свою чергу навіює читача на сакральність твору. Також часто М. Стельмах вдається до поетизації довкілля. Наприклад: “– Це ж, товаришу, м’ята лугова, і ромашка, і чебрець, і зозуліні черевички – саме здоров’я ...» [35, с.47].

Хочемо ще раз зауважити, що Михайло Стельмах звершив величезний внесок в українську фольклористику. Саме цей напрямок його аматорської та професійної роботи розділені на дві частини : збирання та вивчення українського фольклору. Стельмах почав записувати усну народну творчість у рідному селі Дяківці Літинського району. У студентські роки інтерес до фольклору зріс. Однак, хоча на початку 1930-х років ця самодіяльність була небезпечною, фольклор присутній у всіх його творах. Вивчаючи уважно текст творів М. Стельмаха можна зазначити , що зазвичай автор застосовує фольклорні мотиви в описі романтичних образів. «Його розгорнуті метафори, постійні, а чи й власні оригінальні епітети і порівняння часто-густо сприймаються як певні поетичні символи, причому – романтичного забарвлення. Таке ж призначення має і емоційно збуджена, інверсована оповідь автора, своєрідна ритміка його лаконічної і поетичної розповіді.» [11, с. 46].

Індивідуальність письменника можна спостерегти і в дитячій прозі . Доказом цього є тонке знання М. Стельмахом психології простих українських дітей, їх привабливого внутрішнього світу , сердечності дитячих душ, яка з роками часто покидає нас. «автор спромігся якось «із середини» «просвітити» цей незвичайний і далекий світ дитинства, надихнув його глибоким почуттям, передав в барвистих образах.» [30,с.]

Безпосередньо одна із головних особливостей творів письменника – їхня багатопроблемність. Автор порушує багато проблем і намагається в першу чергу, дати відповідь на те, що хвилювало не тільки його, а й читачів. Слід зазначити, що Михайло Стельмах сміливо продовжує вітчизняні традиції великої романістики, яка піднімає цілі шари народного життя.

Досліджуючи твори М. Стельмаха можна простежити багато індивідуальності стилю. Починаючи від мови та закінчуючи психологічною обізнаністю письменника інших. Його твори це енциклопедія індивідуальності, яка допоможе читачам зрозуміти текст та підтекст.

2.4. Методичні зауваги щодо проведення позакласних заходів за творчості М. Стельмаха.

Кожен педагог погодиться , що позакласна робота формує і розвиває особистість учня. Більшість авторів вважають, що суть «позакласної виховної роботи визначається виховною діяльністю школярів у позаурочний час при організуючій ролі вчителя. Але ця організація проводиться таким чином, що творчість та ініціатива учнів повинні проявлятися завжди на першому плані.»[43, с.139]. Наука і виховання складають єдиний педагогічний процес, що забезпечує формування і різнобічний розвиток особистості школяра. Досвід показує, що такий вид роботи буде результативним , якщо поєднувати його з матеріалом, вивченим на звичайних уроках. Позакласні заходи української літератури мають свою вагомість через :

- Глибше розуміння творів: Дозволяють учням більш глибоко вивчати та розуміти твори українських письменників, залучаючи їх до обговорень та тлумачень.
- Збагачення культурного досвіду: Сприяють поглибленню знань про українську культуру, історію та національну спадщину через літературні твори.
- Розвиток мовних навичок: Сприяють вдосконаленню вивчення української мови, розвитку читацької та аналітичної грамотності.
- Стимулюють творчість: Допмагають розкрити та розвинути творчий потенціал учнів через літературні конкурси, театральні постановки та інші форми вираження.
- Формування національної свідомості: Заохочують любов та повагу до власної мови та літературної спадщини, сприяючи формуванню національної ідентичності.

Ми маємо нагоду запропонувати створений нами план-конспект заходу-проєкту.

Тема: «Новий фоловер у нашому літературному інстаграмі»

Мета : сприяти духовному збагаченню учнів , ознайомити із життєвим та творчим життям Михайла Панасовича , розвивати увагу , аналітико-синтетичне мислення , логіку та виразність читання ; розкрити таланти учнів ; розширити лексичний запас учнів ; виховувати почуття любові до рідного краю та солов'їного слова ; формувати бажання читати поетичні та прозові твори .

Тип заходу-проєкту : груповий (колективний)

Вид : інформаційно-пошуковий

Учасники проєкту: керівник – вчитель української мови та літератури ,
учні 7 клас

Очікувані результати:

- залучення учнів до читання поетичних творів;
- спонукання школярів до пошукової та творчої діяльності;
- набуття учнями практичних навичок по збору інформації та відповідного її оформлення;
- формування навичок виразного й свідомого читання;
- розширення читацької культури школярів.

План реалізації проєкту.

Перший етап.

- Постановка завдань проєкту перед учнями.
- Планування діяльності учасників проєкту.
- Формування груп .

Другий етап.

- Збір інформації про життєвий і творчий шлях М.П.Стельмаха.
- Створення ілюстрацій(інсаграм сторінка) до творів М.П.Стельмаха.
- Підбір віршів М.Стельмаха

Завдання для груп

- «Біографи» — пошукова робота: збір інформації про життєвий і творчий шлях М.П.Стельмаха(створюють інстаграм сторінку , та добавляють перше фото з біографією)
- «Літератори» — виставляють вірші на інстаграм сторінку М.П.Стельмаха.
- «Художники» — створити виставку малюнків-ілюстрацій до творів М.П.Стельмаха та виставити на робочу сторінку.
- «Бібліотекарі» — організувати виставку збірок творів М.П.Стельмаха та виставити на сторінку в профілі .

На мультимедіа відображається екран соціальної мережі « instiagram» (учні працювали над нею 2 тижні) ,відбувається ознайомлення зі сторінкою Михайла Стельмаха з коментарями учителя та учнів .

Тема : Новий фоловер у нашому літературному інстаграмі .

Мета: ознайомити учнів з біографією користувача Михайла Панасовича Стельмаха, ознайомлення з поезією та творами ;розвивати творчий потенціал, увагу, виразність і свідомість читання; формувати бажання читати поетичні твори; збагачувати словниковий запас учнів; виховувати естетичні смаки, любов до рідного краю, до рідного слова.

Учитель : Привіт , сьогодні 7 клас познайомить всіх вас з цікавим фоловером нашого літературного інстаграму.

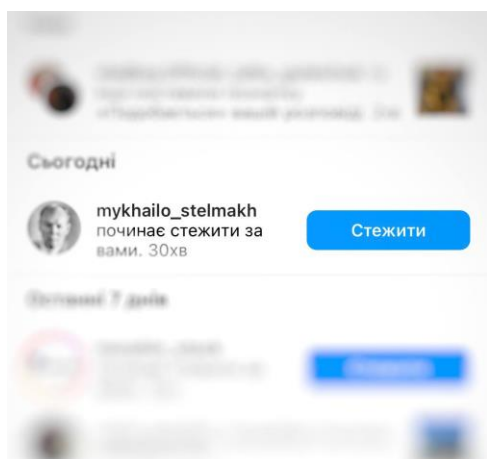
Словник:

«**фóловeр, -а, чол., слeнг.** Той, хто слiдкує за оновленнями певної веб-сторінки або профiлю в соцмережі; підписник, читач. _Сторінка партії.. у мережі Facebook налічує 7650 «фоловерів» або підписників (Юлія Щербина, Символічна складова візуальної політичної реклами, 2015);

Тисяча фоловерів у Твіттері крутіше ніж тисяча друзів у Фейсбуку, бо у Твіттері їм переважно таки доводиться тебе читати (Facebook, Олена Павлова, 28.06.2015);

Коли доходить до діла, має значення не кількість фоловерів у Твіттері, фанів у Фейсбуку чи тих, хто підписався на розсилання новин (хоча ці показники легко виміряти). Важливо, скільки людей ви можете залучити до дії (Тексти, 29.10.2013);

Уже давно некоректно розділяти «мережу» та «реальний світ», бо справжні знайомі нерідко є тотальними незнайомцями, натомість віртуальні френди та фоловери здаються далекими близькими.. Врешті, наші рідні нерідко знають про нас куди менше, ніж випадкові фоловери та френди (Збруч, 26.09.2017).»[46]

Група біографів : Рекомендуємо вам переглянути перший допис в інстаграм сторінці :

(Учень зачитує в голос).

Група літераторів : Якщо глянути на другий допис митця , то можна
 познайомитися з його віршем .(учень зачитує в голос)

Група біографів : Також фоловер поділився дописом , де розповідає про свою навчальну та трудову діяльність . Тож , переглянемо цей допис :

MYKHAILO_STELMAKH

Дописи

mykhailo_stelmakh ~ Після закінчення загальноосвітньої школи навчався в Українському педагогічному технікумі імені Івана Франка. У 1930 р. технікум був реорганізований у вищий навчальний заклад. Трудову діяльність розпочав у вінницькій газеті «Більшовицька правда», будучи на останньому курсі технікума.

~ У 1933 році закінчив літературний факультет Вінницького педагогічного інституту, нині ВДПУ імені М. Коцюбинського, (першим у селі отримав вищу освіту) до 1935 р. вчителював на Вінниччині і до 1939 року вчителював у селах Київщини.

~ почалась Друга світова війна і 1939 року був мобілізований до Червоної армії, учасник німецько-радянської війни.

~ став співробітником Інституту фольклору, етнографії та мистецтва АН УРСР (1945–1954 роки). Обирався депутатом Верховної Ради СРСР 6—10-го скликань, був заступником голови Ради Національностей.

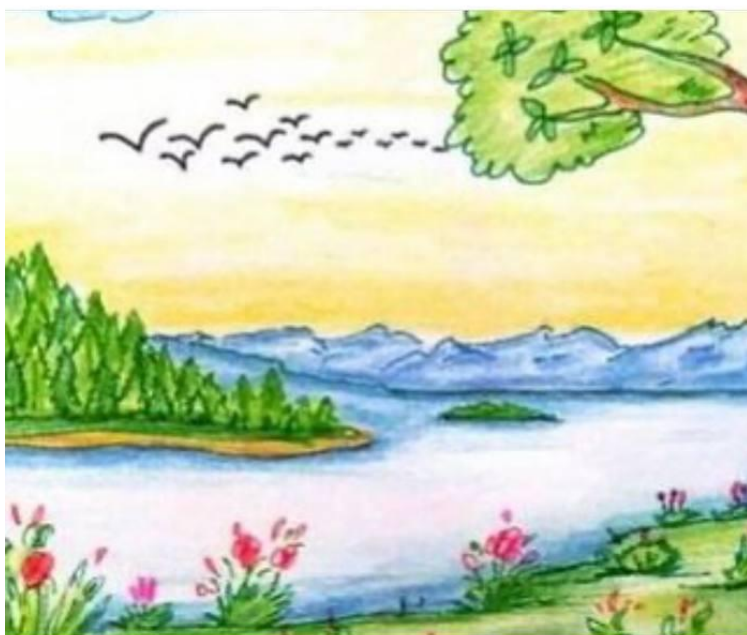
Група художників :

Користувач інстаграму поділився дописом , де висвітлює різні ілюстрації , до своїх віршів . (малюнки малювали діти)

MYKHAILO_STELMAKH

Дописи

mykhailo_stelmakh Високо в синь закинуто
пташиний грай —

Летять мої ключі, роняють віще пір'я,

І у моїх долонях рідний край

Цвіте в піснях, легендах і повір'ях.

Благословенний час, коли, мов немовля,

Під серцем прокидається жадане слово,

І розгортає книгу книг твоя земля,

І не всихає чар краси, добра й любові!

Група бібліотекарів : Ми пропонуємо переглянути виставку збірок творів на інсаграм сторінці нашого підписника :

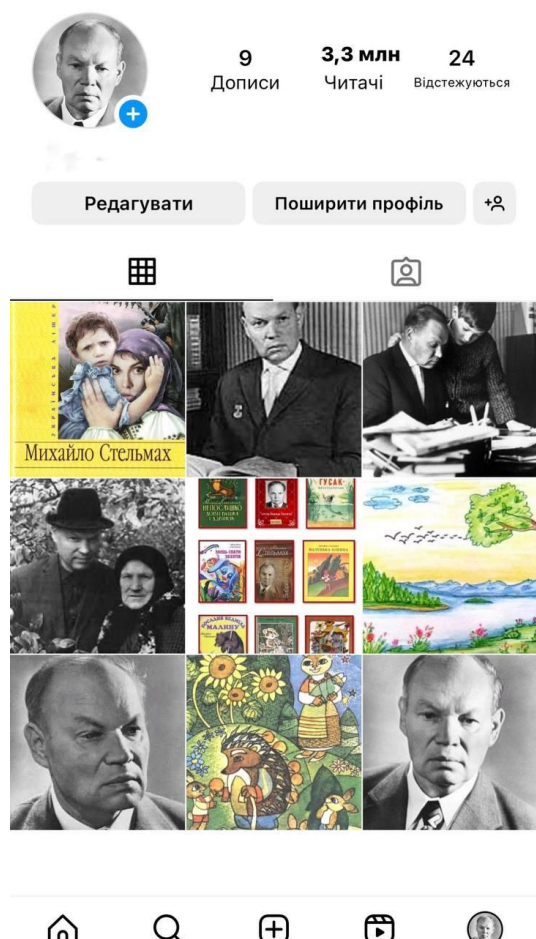

(Учні озвучують назви , також показують книги , які взяли у шкільній чи сільській/міській бібліотеках; роздають книги учням для ознайомлення).

Група літератори: Пропонуємо взяти збірку з віршами нашого митця, та бажаючим зачитати його .(Учні по черзі зачитують вірш який сподобався , та діляться своїми враженнями).

Бажаючим можна зняти декламування вірша , та поділитися на сторінці Михайла Панасовича Стельмаха .

Учитель: Сьогодні 7 клас познайомив вас з підписником соціальної мережі «instagram» . Ви дізналися від Біографів про життя митця ; від Літераторів про цікаві вірші ; від Художників про ілюстрації про твори ; від Бібліотекарів про величезну скарбницю творів митця . Тож пропонуємо і вам підписатися на дуже талановитого та патріотичного користувача інстаграму :

Ось посилання на інстаграм сторінку :

https://instagram.com/mykhailo_stelmakh?igshid=MTk1Mm9nMHNod3VnMQ

==

Тож використовуйте соціальну мережу з користю , слідкуйте за цікавими особистостями та постатями . Дякую всім за увагу! Слава Україні !

Висновки до 2-го розділу

У шкільній програмі не передбачено розгляд поезії М. Стельмаха. На жаль, програма передбачає всього одну годину для вивчення біографії та оповідання «Гуси-лебеді летять». Тому потрібно розглядати можливості для додавання в програму більше часу для вивчення доробку М. Стельмаха. Учитель може подати інформацію про письменника та його поетичних збірок учням 6-го класу («Добрий ранок», «Мак цвіте», «Жито сили набирається»). Для 10-го класу учитель може подати до вивчення роман М. Стельмаха «Чотири броди», що допоможе учням зрозуміти індивідуальність письменника. Потрібно також звернути увагу на розробку позакласних годин, щоб учні могли дізнатися про автора поглиблено. Наші розробки наповнені цікавою інформацією та інтерактивними вправами. Уроки розроблені таким чином, щоб можна було залучити до розмови кожного учня.

Висновки

Зазвичай рецепція творів автора залежить не стільки від уподобань читця, скільки мабуть від особистості самого автора. Тож не викликає сумніву, що твори людини, яка жила за принципами моралі і сама була прихильником цих принципів, викликають інтерес у читачів.

У результаті проведеного дослідження ми дійшли певних висновків та узагальнень:

Творча спадщина М. Стельмаха включає твори різних жанрів (роман-епопея «Чотири броди» , повість «Гуси -лебеді летять», драма „Кров людська не водиця“), та твори , в яких порушується різні версти людського життя (дитинство – «Гуси -лебеді летять», війна « Чотири броди»). Кожен твір базується на самобутній концепції людини, виразності ідейної та естетичної позиції, що становлять початок оригінальності внутрішнього світу творчості М. Стельмаха.

Як показало дослідження, творчість Михайла Стельмаха знецінюється. Проаналізувавши шкільну програму з 2000-х років , ми дійшли висновку , що твори Михайла Панасовича не змінювалися і не множилися . Проблема маловивченості в шкільній програмі творчості М. Стельмаха освітяни аргументують тим, що твори митця складні для розуміння учнів . Ми можемо припустити, що це полягає в неправильному викладі інформації. Сучасна методична програма пропонує «сконцентрувати свою увагу компетентнісного навчання на уроках літератури, зокрема формування загально навчальних умінь, розроблення і застосування компетентнісно зорієнтованих завдань, використання інформаційно-комунікаційних технологій.» [22,с.1] Ми пропонуємо ряд розробок уроків для різних класів та позакласних уроків пов'язаних з творчістю митця. Демонструємо: розробку завдань аналізу віршів для 6 класу; авторський конспект - уроку з української літератури для 10 класу на тему: ««Чотири

броди» людського життя за романом Михайла Стельмаха» та авторський план-конспект заходу-проєкту на тему: «Новий фоловер у нашому літературному інстаграмі». Ці розробки, ми пропонуємо для вчителів практиків для того, щоб збільшити вивчення творчості талановитого письменника в сучасній школі.

Ми довели необхідність вивчення творчості Михайла Панасовича Стельмаха в сучасній школі. Отож, урок літератури має стати для кожного учня уроком життя. Через літературне слово, ми маємо звертатися до учнів, і саме, відповіді на свої питання учні повинні шукати через досвід інших людей(героїв твору). Вони мають роздивлятися різні життєві ситуації, людські вчинки, стосунки та багато іншого. Кожен із творів М. Стельмаха, які ми пропонуємо вивчати на шкільних уроках базуються гуманності, патріотизмі, доброті та на сакральності. Завдяки творчості митця в ЗЗСО учні зможуть зустріти мотивуючі ситуації, які зачіпають сучасні життєві проблеми і виводять нас на зацікавлене сприйняття літератури. Власне, кожен образ – це народне узагальнення, в якому кожен впізнає себе. Безумовно, Стельмах належить до тої кагорти митців, чия творчість не залишає байдужим нікого. Сюжет текстів одразу привертає увагу читача, а словесні образи викликають емоційність. М. Стельмах дуже вміло описує внутрішній світ людини.

Список використаної літератури

1. Адамович А. Є. Романи М. Шолохова і М. Стельмаха : Проблеми національної специфіки : дис. ... канд. філол. Наук. Запоріжжя, 2010. 128 с.
2. Атанайа Та. Стельмах : літературне айкидо подільського одесита [Електронний ресурс] .Атанайа Та Друг читача. 2012. № 9. Режим доступ: <http://vsiknygy.net.ua/person/19112/>
3. Башманівський В.І. Пейзаж у романі М. Стельмаха «Велика рідня». М. Стельмах і сучасність: Матеріали Всеукраїнської науковопрактичної конференції. Хмельницький : ХмЦНП, 2012. С. 16–20.
4. Білецький О. М. Використання народної творчості в прозі М.П.Стельмаха .Народна творчість та етнографія. 1961. № 1. С. 126
5. Богосвятська А.І. Методика компетентнісного викладання на уроках літератури. Зарубіжна література в школах України. 2012. №7-8. С.56-63.
6. Бойко М.Ф. Мовна майстерність прози М. Стельмаха. К. : Наукова думка, 1960. 32 с.
7. Бондаренко З.І. Фольклорні елементи у творчості М.П. Стельмаха. Народна творчість та етнографія. 1982. №3. С. 17–28.
8. Варинська А.М. Особливості художньо-мовленнєвої структури в романі М. Стельмаха «Чотири броди» URL: <https://md-eksperiment.org/post/20211117-osoblivosti-hudozhno-movlennyevoyi-strukturi-v-romani-m-stelmaha>
9. ВТССУМ .Великий тлумачний словник сучасної української мови . Гол. ред. В. Т. Бусел. К.: Ірпінь. 2001.

10. Гриценко П. Ю. Михайло Стельмах: час і над плином часу URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/110080/04-Grytsenko.pdf?sequence=1>
11. Загороднюк В. Психологізм творчості Михайла Стельмаха: **монографія**. К. : Акцент. 2002. 192 с.
12. Зубрицька Марія. Homo legens: читання як соціокультурний феномен. Львів: Літопис, 2004. 352 с.
13. Ішук М. Трагедія таланту: Про творчість М. Стельмаха. Київ. 2000. № 7 -8. С. 106 - 112
13. Ключек Г. Д. Енергія художнього слова: збірник статей. Кіровоград: Редакційно-видавничий відділ Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. 2007. 448 с.
14. Лепсоніс А. Листи до М. Стельмаха (1961–1977). Центр. держ. музей-архів літ. і мистецтва України. – Ф. 66. – Оп. 1. – Од. зб. 177. – Арк. 1–45. – У тексті вказуємо № листа.
15. Марко В.П. Броди Михайла Стельмаха. Аналіз художнього твору: навч. посіб. К.: Академвидав, 2013. С.181-200.
16. Матеріали до літературної години, присвяченої 100-річчю від дня народження М. Стельмаха URL: <https://refdb.ru/look/2282752-pall.html>
17. Методичні матеріали. URL: <https://refdb.ru/look/2282752-pall.html>
18. Михайло Стельмах. Твори в семи томах. Том 7. Київ. Видавництво художньої літератури "Дніпро". 1984. С. 14.
19. Олексенко К. Розвиток освітнього простору майбутніх учителів до проектування освітньо-розвивального середовища здобувачів початкової освіти. К.: Запоріжжя. 2019.

20. Рильський М. Трилогія про силу народу .М. Рильський. Слово про літературу. К. : Дніпро. 1974.
21. Романченко М. Усі 1418 днів : [спогади про М.Стельмаха] М. Романченко Жовтень. 1980. № 1. С. 96.
22. Сахно А.Л. Роль поетичного слова в морально-естетичному вихованні учнів на уроках української літератури.URL: [file:///C:/Users/Hacher/Downloads/Tvo_2016_1_41%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Hacher/Downloads/Tvo_2016_1_41%20(1).pdf)
23. Світличний І. О. Серце для куль і рим: Поезії. Поетичні переклади. Літературно-критичні статті. К., 1990. С. 416-435.
24. Семенчук І.Р. Художня майстерність Михайла Стельмаха. К. : Радянська школа, 1968. 172 с.
- 25.Семків Р.А. Як писали класики: поради, перевірені часом URL: <https://readukrainianbooks.com/page-39-6338-jak-pisali-klasiki-poradi-perevireni-chasom-rostislav-semkiv.html>
26. Сивак Л. М. Роман Михайла Стельмаха "Чотири броди" як лірико-романтична епопея народного життя: правда історична та правда художня. Українська література в загальноосвітній школі.2004.№ 8.С. 27-28.
27. Сивак Л. М. Концепція людини і доби у романах та п'єсах Михайла Стельмаха: духовно-етичний дискурс [Текст] : автореф. дис. ... канд. філол. Наук.Чернівці. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича. Чернівці.2013.20 с.
28. Сивак Л. М. Морально-психологічні та лірико-романтичні аспекти творчості Михайла Стельмаха: до проблеми історико-генетичних зв'язків. Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки.2011.Вип. 27. С. 304-306.
29. Словник символів . URL: http://ukrlife.org/main/evshan/symbol_ch.htm

30. Сметанська М.І. Поетичні твори Михайла Стельмаха для дітей. Літературна Вінниччина. Вінниця, 1992. С. 17–21.
31. Степанишин Б. І. Нові підходи до викладання української літератури. Дивослово.1995. № 1. С. 44–46.
32. Стельмах Л.А., Стельмах Д. Про Михайла Стельмаха: спогади. К.: 1987. 404 с.
33. Стельмах М. Твори: В 7 т. – Т. 5. – К.: Дніпро. 1983. – 283 с.
34. Стельмах М. Гуси-лебеді летять. Щедрий вечір : повісті . М. Стельмах. Київ : Веселка. 1975. 256 с.
35. Стельмах М. Дума про тебе. К. : Дніпро.
36. Стельмах М. П. Мак цвіте : поезії. М. П. Стельмах. К. Дніпро. 1968. 247с.
37. Стельмах М. Чотири броди: Роман. К.: Рад. письменник, 1979. 527 с.
38. Стельмах М. П. Твори : в 7-ми т. М. П. Стельмах. К. : Дніпро. 1983. Т. 6. – 605 с.
39. Ткачук М. М. Стельмах : огляд творчості письменника. М. Ткачук. Укр. мова та література. 2000. № 46. -С. 8 - 9 ; № 47. С. 6 - 9.
40. Ткачук М. Художній світ роману Михайла Стельмаха „Дума про тебе" М. Ткачук. Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки. 2012. Вип. 31. С. 342 - 347.
41. Ткачук М. Передмова до книги вибраних творів М.Стельмаха ikt.at.ua/load/nashi_klassiki/mikhail_stelmakh/load/0-0-0-478-20.
42. Токмань Г. Л. Методика навчання української літератури в середній школі: підручник. К. ВЦ «Академія». 2013. 312 с. (Серія «Альма-матер»).

43. Українська педагогіка в персоналіях : у 2 кн. : навч. посіб. ; за ред. О. В. Сухомлинської. Кн. 1. Київ: Либідь. 2005. 624 с.

44. Уміщенко В. В. Теорія і практика інтерсуб'єктного навчання української літератури в школі: монографія. К.: Вид-во МПУ імені М. П. Драгоманова. 2011. 398 с.

45. Фасоля А. М., Котусенко, О. Ю., Яценко Т. О., Бійчук Г. Л. Методичний коментар щодо вивчення української літератури у 5-11 класах загальноосвітніх навчальних закладів. URL:

<https://lib.iitta.gov.ua/713747/1/Методичний%20коментар%20щодо%20вивчення%20української%20літератури%20у%205-11%20класах%20загальноосвітніх%20навчальних%20закладів%20у%202016-2017%20навчальному%20році.pdf>

46. Фоловер. Словник української мови. Академічний словник (1970-1980). URL: <http://sum.in.ua/f/folover>

47. Штонь Г. Літописець українського села : до 85-річчя від дня народження Михайла Стельмаха. Літературна України. 1997. 19 червня. С. 5.

48. Яценко Таміла . Тенденції розвитку методики навчання української літератури в загальноосвітніх навчальних закладах (друга половина XX – початок XXI століття). **Монографія**. Київ: Педагогічна думка. 2016. 360 с.

